

OPTİMAL İSTİHLÂK MEYLI

ve

SEKÜLER GELİŞME

Yazan : Doç. Dr. Ahmet KILIÇBAY

I.

İstihlâk harcamalarının gelir artışı üzerindeki tesirinin, klâsik veya modern, hemen bütün iktisatçılar tarafından bilindiği kabul edilebilir. Fakat istihlâkin, gelir artışıdaki devamlılığı sağlamak üzere sahip bulunması gereken ideal kıymet üzerindeki çalışmalar nispeten yakın tarihlere tesadüf etmektedir.

Müteakip sahifelerde bu mevzu etrafındaki görüşlerin tekâmül seyirini Klâsik iktisatçılardan başlayarak bugüne kadar takip ettikten sonra kendi noktai nazarımızı arzedeceğiz.

II.

KLÂSİK OKULUN NOKTAİ NAZARI

Klâsik iktisat teorisinde gelirin istihlâkle tasarruf arasındaki bölünüş tarzı gelir akımına tesir etmez. Diğer bir ifade ile istihlâk fonksiyonunun değişmesi klâsik anlamdaki kümûlatif proses'i durdurmaz. Klâsik teoriye nazaran istihlâk meylinde anî bir değişme sadece gelirin istihlâkle tasarrufa bölünüşü tarzına tesir eder, fakat mecmu gelir hacmini değiştirmez. İstihlâk meylinin artması tasarrufu azaltır, faiz haddini yükseltir ve bu suretle yatırımları yavaşlatır. İstihlâk meylinin azalması ise tasarrufu artırır. Tasarrufun artması faiz haddini düşürerek yatırımları teşvik eder ve böylece çoğalan tasarruf yeni yatırımlar tarafından tamamen mäscedilir.

Görülüyor ki, Klâsik teoride gelir seviyesi ve gelirin tasarrufla istihlâk arasındaki bölünüş tarzı ne olursa olsun gelir akımında herhangi bir sızma bir fire (leakage) meydana gelmez. Teknik terminoloji ile ifade edersek, Klâsik iktisat teorisinde marjinal istihlâk meyli ile marinal yatırım meylinin toplamı daima «1» e eşittir. Bunu remizlerle ifade edersek aşağıdaki basit denklemi elde ederiz :

$$\frac{\Delta C}{\Delta Y} + \frac{\Delta I}{\Delta Y} = 1$$

Yani istihlâk ve yatırım harcamalarından teşekkül eden mecmu harcamaya artışı millî gelir (millî istihsal) artışına eşittir. Bu denklemde ΔC istihlâk harcamalarındaki artışı, ΔI yatırım harcamalarındaki artışı, ΔY ise millî gelirdeki artışı göstermektedir. Yukarıdaki denklemde ele alınan şartlar tahakkuk ettiği takdirde elde olunan gelirin tamamı, Say kanununda ileri sürüldüğü gibi, istihlâk ve yatırım harcamalarına tahsis olunur ve millî gelir seviyesi harcamalarda herhangi bir azalma olmadan yükselmeye devam eder.

Klâsik teori sonradan bazı tenkitlere uğradı. İstihlâk, yatırım ve gelir artışı arasındaki münasebetler etrafındaki nazarı çalışmaları ile Malthus, Hobson, Lor Lauradale, Foster ve Catchings, Marx ve diğer bazı sosyalist iktisatçılar klasik teorinin bu husustaki hatalarını göz önüne serdiler.

III.

YARI MODERN TEORİ

Yukarıda isimlerini saydığımız iktisatçılar, yani Malthus, Hobson ve diğerleri gelir artışı karşısında istihlâkin aynı tempo ile çoğalmayacağını iddia etmişlerdir. Gelirin bilhassa kapitalist sınıf lehine olmak üzere i'n-kisamı sonunda istihlâkin azalacağını iddia eden bu iktisatçılar, yatırımların istihlâk azalışını telâfi edebilecek bir nispette artmayacağını ileri sürmüşlerdir.

Ricardo ve J. B. Say'ın bu husustaki mütalâalarını tenkit eden Malthus, büyük bir ileri görüşlülükle, istihlâk azalışının yatırım artışı ile telâfi edilemeyeceğini ileri sürmüştür. Malthus, gelir akımında istihlâk meylinin azalışı dolayısıyla meydana gelen açığın, bir sızmanın mecmu talebi azaltmak suretiyle gelir artışını önleyeceğini iddia eder. Malthus bu iddiaları ile marjinal istihlâk meylî ile marjinal yatırım meylî toplamının daima 1'e eşit olamayacağını göstermiş oldu. Bunun neticesi olarak, devamlı gelir artışını sağlamak üzere istihlâk meylinin «şayanı arzu» bir kıymete sahip bulunması gerekiyordu. Bu, iktisat teorisinde, «optimal istihlâk meylî» konseptiyonunun doğumu addolunabilir. Malthus bu sahadaki çalışmalarını daha ileri götürmedi. Esasen o devrin iktisat bilgisi bu hususta sarîh ve kesin bir neticeye ulaşma imkânlarını verecek bir seviyeye ulaşmamıştı.

IV.

KEYNES DEVRİ

Keynes, istihlâk fonksiyonunun iktisat literatüründe en çok tesadüf edilen terimler arasına girmesine sebep olan bir iktisatçıdır. Keynes'e göre istihlâk harcamaları millî geliri terkip eden unsurların en önemlisi-

dir. İstihlâk ve yatırım harcamalarından terekküp eden millî gelir seviyesinin taayyününde istihlâk meyli büyük bir rol oynar.

Keynes'in tahlillerinde esas gaye, bir ekonomide mevcut emeğin tamamını istihdama yeterli gelir seviyesine nasıl ulaşılacağını araştırmak olmuştur. Keynes'e göre istihlâk meylinin düşmesi, gelir akımında detlasyonist bir açık tevlid etmek suretiyle ekonomide düşük bir gelir ve istihdam seviyesine tekabül eden bir muvazeneye ulaştırır. Diğertaraftan millî gelirin şayanı arzu bir seviyeye yaklaşmasında, istihlâk ve yatırım harcamaları aralarında tam bir ikame elâstikiyetine sahip iki alternatif olarak ele alınmıştı. Diğer bir ifade ile Keynes sisteminde millî gelir seviyesini yükseltme bakımından istihlâk harcamalarındaki artış (istihlâk fonksiyonunun yükselmesi suretiyle) yatırım artışı ile aynı derecede tesirli bir role sahiptir. Zira Keynes'in kısa müddetleri kavrayan modelinde yatırımların istihsal kapasitesi üzerindeki tesirleri nazara alınmamıştır. Diğer bir ifade ile Keynes sisteminde istihsal fonksiyonu şümüllü bir şekilde ele alınmamıştır. Orada, kısa devre zarfında istihsal kapasitesi muayyen, henüz istihdam olunmayan emek mevcut farzolunuyordu. Bu şerait dahilinde otonom yatırımlar zayıf bulunduğu takdirde istihlâk meylini yükseltmek suretiyle katsayının (multiplier) kıymetini büyütmek ve millî gelir ve istihdam seviyesini daha yukarıya götürmek mümkün ad-dolunmuştu. Keynes sisteminde kapital koefisyansı nazara alınmadığı cihetle gelir artışı ile uyarılmış yatırım (induced investment) artışı arasındaki münasebetler tetkik edilmemiş; diğer bir ifade ile «hızlandırım prensipi» (acceleration principle) sisteme ithal olunmamıştır. Keynes'in teorisinde yatırımlar istihsal kapasitesini büyüten cepheleri ile değil, harcamaları artıran cepheleri ile ele alınmıştır.

Keynes'in Genel Teorisi'nin neşrini takip eden yıllarda istihlâkin gelir artışıdaki önemi Keynes prensipleri dahilinde izah edildi. Lerner, A. Smithies, Moulthou ve diğerlerinin iştirak ettiği nazari çalışmalarda, istihlâk ile yatırımın tam istihdam seviyesine varıncaya kadar yekdiğerini takviye ve teşvik ettiği kabul olunmuştu. Tam istihdama ulaştıktan sonra istihlâk harcamaları ile yatırımlar arasında bir rekabetin belirdiği iddia olunuyordu. Çünkü tam istihdam seviyesine varılmadan önce ekonomide kullanılmamış istihsal kapasitesi ve henüz tam istihdama ulaşmamış iş gücü mevcuttur. Bu şartlar altında yatırımlarda herhangi bir azalmaya sebep olmaksızın reel istihlâk artışı mümkün kılınabilir. Fakat tam istihdama ulaştıktan sonra istihlâk meylinde bir yükselme karşısında fiilî istihlâk artışı yatırım malları istihsal eden endüstrilerdeki istihsal vasıtalarının istihlâk malları istihsal eden endüstrilere aktarılması ile kabil olur. Bu sebeple tam istihdama ulaştıktan sonra istihlâk artışı yatırımların azalmasını intac eder.

Keynes sonrası devresi iktisatçıların izahları istihlâk harcamaları ve gelir artışı münasebetleri etrafında bazı mühim noktaları aydınlatmakla beraber devamlı gelir artışını sağlayacak olan optimal istihlâk meyli hakkında kâfi ve vazih bir fikir verememiştir.

«Optimal istihlâk meyli» meselesinin bir (*) teori çerçevesinde bilhassa tetkik edildiğine Oskar Lange'nin 1938 yılında yazdığı bir makalede şahit oluyoruz.

V.

OSKAR LANGE'NİN MODELİ

Meseleyi Keynes prensipleri çerçevesinde ele alan Lange, yatırımları azamî seviyeye ulaştıracak olan optimal istihlâk meylinin ne olması gerektiğini araştırmıştır. Lange bu modelinde yatırımları iki değişgenin, istihlâk harcamaları ile faiz haddinin fonksiyonu olarka mütalâa etmiştir. Yatırımlar, faiz haddinin düşüklüğü, istihlâk harcamalarının fazlalığı nispetinde büyük hacimlere varır. Böylece Lange sisteminde yatırım harcamaları istihlâk hacminin pozitif, faiz haddinin negatif fonksiyonudur. Lange, adını yukarıda verdiğimiz makalesinde umumiyetle Keynes teorisinin umumî prensiplerini kabul etmekle beraber ondan mühim bir hususta ayrılmıştır. Zira bu modelde yatırım harcamaları istihlâk hacminden müstakil kabul edilmemekte ve istihlâk ile yatırım arasında pozitif bir münasebet bulunduğu kabul olunmaktadır.

Diğer taraftan istihlâk meylindeki değişmeler iki cepheli bir tesire sahiptir. İstihlâk meylinde bir düşme a - İstihlâk harcamalarını azaltmak suretiyle yatırımları yavaşlatır. Zira yatırımlar istihlâk harcamalarını da ihtiva eden millî gelir seviyesinden müstakil değildirler. Bu sebeple istihlâkin artması yatırımları teşvik ve tenbih eder; azalması ile yatırımları yavaşlatır. b - İstihlâk harcamalarının azalması millî gelir seviyesini düşürmek suretiyle «aktif nakit depolarının» (Keynes'in Transaction Balance'i) hasmini azaltır ve faiz haddini düşürür. Bunun neticesi olarak yatırımlar artar.

Bu münasebetleri Lange'nin diagram tekniği ile izah edelim :

1 numaralı diagramda düzey eksen istihlâk harcamalarını, dikey eksen ise faiz haddini göstermektedir. I_0 , I_2 , I_1 ise yatırım - endiferans eğrileri grupunu ifade eder. I_0 , I_1 , I_2 ye aynı zamanda «müsavi yatırım» veya iso - yatırım eğrileri de diyebiliriz. Bu eğrilerden, faraza I_0 üzerinde-

(*) Oskar LANGE — The Rate of Interest and the Optimum Propensity to Consume, *ECONOMICA* 1938, Vol : V. sahife : 12 - 32.

ki bütün noktalar aynı miktarda yatırıma tekabül eder. I_0 eğrisi üzerindeki A ve B noktalarına tekabül eden yatırımların hacmi eşittir. I_0 eğrisi üzerindeki A noktasında faiz haddi OM dir ve oldukça düşüktür. Bu sebeple yatırımlar teşvik ve tenbihe maruzdur. Fakat OM faiz seviyesine tekabül eden istihlâk harcamalarının hacmi OL dir ve nispeten az miktarda olduğu için yatırımlar pek yüksek seviyeye ulaşamaz. Şimdi I_0 eğrisi üzerindeki B noktasını ele alalım. Bu noktada faiz haddi OP dir. Bu yatırım harcamalarını azaltan bir tesir icra etse bile istihlâk harcaması OT olduğu cihetle yatırımlar teşvik edilir ve mecmu yatırım yine I_0 eğrisinin delalet ettiği miktara münhasır kalır. Diğer bir ifade ile OP - OM miktarınca faiz artışının yatırım üzerindeki menfî tesiri OT - OL miktarınca istihlâk artışının müsbet tesiri ile karşılanmış olur. Böylece müsavi yatırım (iso - yatırım) eğrileri, yatırım harcamaları ile istihlâk hacmi arasındaki müspet ve yatırımlar ile faiz haddi arasındaki menfî münasebeti gösterir bir şekilde çizilmiştir. Müsavi yatırım eğrilerinin şekli yatırımların faiz ve istihlâk harcamaları karşısındaki elâstikiyeti ile tâyin olunur.

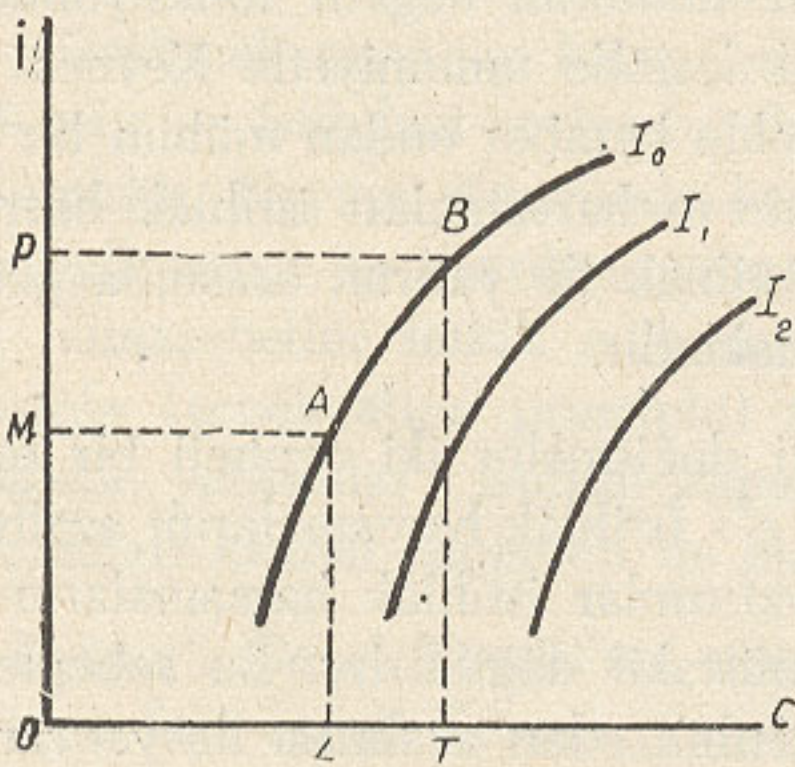

Diagram : 1

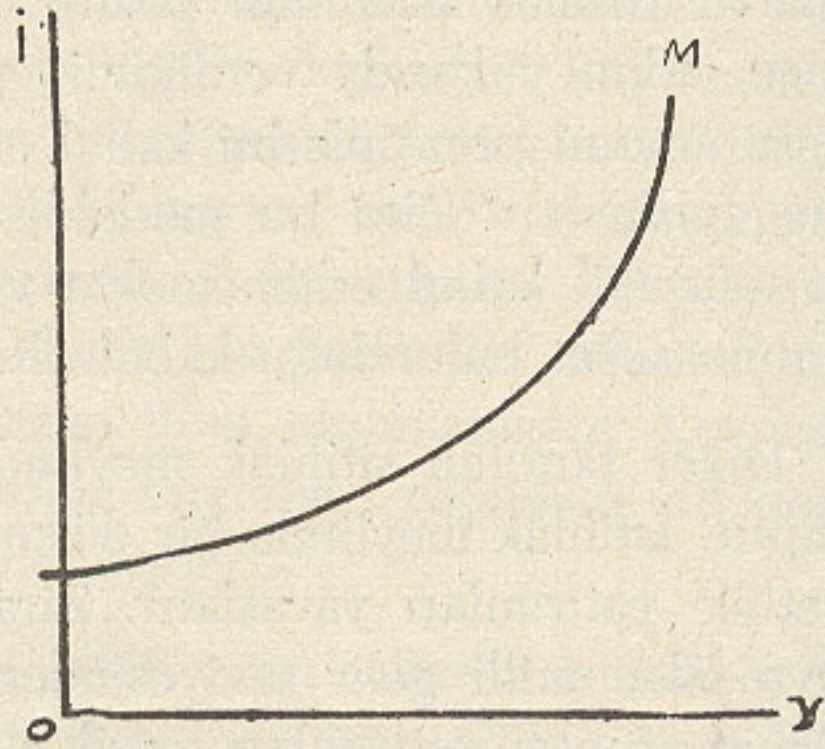

Diagram : 2

Lange sisteminde optimal istihlâk meylinin tâyininde rol oynayan diğer bir faktör «likidite meyli» dir. Lange'ye göre likidite meyli, başka bir ifade ile para talebi gelir seviyesinin müspet, faiz haddinin menfî fonksiyonudur. Böylece, gelir seviyesi ne kadar yüksek faiz haddi ne kadar düşük olursa para talebi o kadar fazla olur. Bu münasebetleri biraz evvel ele aldığımız diagram tekniği ile gösterebiliriz :

2 numaralı diagramda M eğrisi likidite endiferans eğrisidir. Bu eğriye aynı zamanda müsavi - likidite veya iso - likidite eğrisi diyebiliriz. Bu eğri üzerindeki bütün noktalara tekabül eden para talebi yekdiğerine eşittir. Zira gelir seviyesi yükseldikçe para talebi artma temayülü göster-

se dahi, aynı zamanda faiz haddinin yükselmesi bu temayülü azaltır ve para talebi sabit kalır (M eğrisi üzerinde).

Müsavî yatırım ve müsavî likidite eğrilerinin yukarıda işaret olunan hususiyetlerini nazara alarak yatırımları azamî hadde ulaştırarak olan istihlâk hacmini, diğer bir ifade ile optimal istihlâk meylini tâyin edebiliriz. Bu da 2 sayılı diagramın 1 sayılı diagram üzerine intibakı ile mümkün olur. Böylece üçüncü diagramı elde ederiz.

3 numaralı diagramda müsavî likidite eğrisi (M) müsavi yatırım eğrisine (I_1) R noktasında tanjant'dır. Bu noktada (R noktasında) müsavi likidite ve müsavi yatırım eğrilerinin meyilleri aynıdır. Bu diagram'ın ifade ettiği iktisadî mânayı kelimelerle şöyle ifade edebiliriz :

Yatırımların gelir karşısındaki elâstikiyeti büyük, faiz elâstikiyeti düşük olduğu takdirde yatırımları azamî seviyeye ulaştırarak istihlâk meyli büyüktür. Zira bu takdirde yatırımlar faiz haddindeki düşüklükten ziyade gelir seviyesinin yüksekliği ile ilgilidir. İstihlâk harcamalarındaki artış gelir seviyesini yükseltmekle yatırımları kuvvetle tenbih eder.

Meseleyi likidite yönünden mütalâa edersek şu neticeye varırız : Likidite meylinin gelir elâstikiyeti küçük ve faiz elâstikiyeti büyük olduğu nispette optimal istihlâk meyli büyüktür.

Diğer taraftan, yatırımların faiz elâstikiyeti büyük ve gelir elâstikiyeti düşük olduğu nispette optimal istihlâk meyli küçüktür. Keza meseleyi yine likidite cephesinden ele alırsak : Likidite meylinin gelir elâstikiyeti büyük ve faiz elâstikiyeti küçük olduğu nispette optimal istihlâk meyli düşüktür.

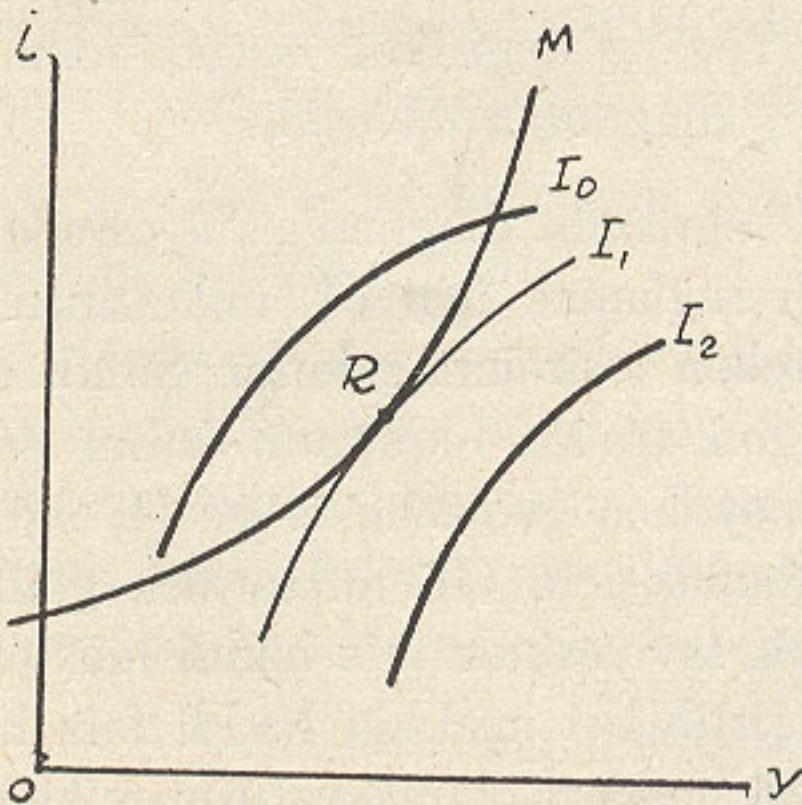

Diagram : 3

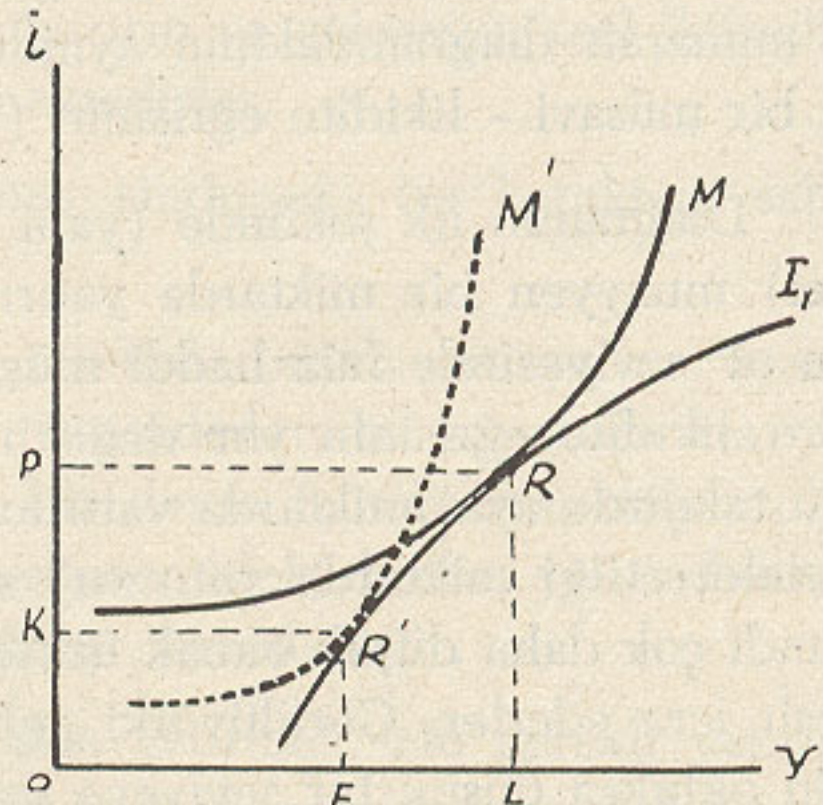

Diagram : 4

VI.

LANGE MODELİNİN TENKİDİ

Lange «optimal istihlâk meyli» meselesini ilk defa olarak sistematik bir teori çerçevesinde tetkik eden iktisatçıdır. Bu sebeple iktisat ilmine hizmeti büyüktür.

Lange yukarıda zikrettiğimiz makalesinde, ufak bir inhiraf istisna edilmek kaydı ile, Keynes teorisinin umumî prensiplerinin pek dışına çıkmamıştır. Bu sebeple Lange'nin sisteminde Kapital koefisyanının önemi nazarı itibara alınmamıştır. Bunun neticesi olarak yatırımlarla millî gelir arasında kapital koefisyanı ile tesis olunan bir irtibat ihmal edilmiştir. Diğer taraftan Lange'nin modelinde faiz haddindeki değişmelerin yatırım hacmini tayin hususundaki rolünün mubalâğa edildiğini görüyoruz.

Bu hususları biraz daha yakından tetkik edelim.

Lange'nin sisteminde yatırım miktarını tâyin bakımından istihlâk hacmi ve faiz haddi kabili ikame iki alternatif olarak ele alınmıştır. Yani yüksek bir yatırım seviyesini idame için düşük bir faiz haddine veya yüksek bir istihlâk meyline ihtiyaç vardır. Bu da gösteriyorki Lange'nin modelinde istihlâk ve millî gelir seviyesi ile yatırımlar arasında istihlâk koefisyanı ile tesis edilen bir münasebet mevcut değildir. Diğer bir cepheden bakıldığında bu modelde yatırımlar atonom ve uyarılmış yatırımlardan tereküp etmek üzere muhtelit bir karakter taşır. Faraza istihlâk meylinin düşmesi, yatırım isteğini azaltır, fakat faiz haddini düşürmekle onu teşvik eder. Böylece yatırımlarda gelir seviyesi ile ilgili uyarılmış bir unsur ve faiz haddi ile münasebettar bir otonom unsur mevzu bahistir. Bu hususu 4 numaralı diagramda daha açık olarak görebiliriz..

Buradaki müsavi - likidite eğrisi (M) ve müsavi - yatırım eğrisi (I_1) 3 numaralı diagramdaki aynidir. Yegâne değişiklik evvelkinden farklı bir müsavi - likidite eğrisinin (M^1) diagram'a ilâvesidir.

Diagramın ilk şeklinde (yani M^1 eğrisinin diagram'a ilâvesinden evvel) muayyen bir miktarda yatırım'ı sağlamak için oL miktarınca gelir ve oP seviyesinde faiz haddi müştereken tesir icra ederler. Şimdi müsavi - likidite eğrisinin yer değiştirdiğini ve M^1 olduğunu kabul edelim. Bu takdirde aynı miktarda yatırımı meydana getirmek üzere (I_1 eğrisinin delalet ettiği miktarda yatırımı) sağlamak için OF miktarınca gelir ve şimdi çok daha düşük olmak üzere oK seviyesinde faiz haddi müştereken tesir icra ederler. Görülüyorki gelir (istihlâk) azaldığı haddi faiz haddinin oldukça düşük bir seviyeye inmesi neticesi olarak yatırım miktarı aynı kalmıştır. Böylece görülüyorki Lange'nin sisteminde muhtelif gelir

seviyelerine tekabül etmek üzere sabit bir yatırım hacmi bulunabilir (müsvi - likidite eğrisi gerekli nispette değışmek kaydı ile) bu da gösteriyorki Lange gelir seviyesini azamî hadde ulaştıracak değil fakat yatırımları en yüksek seviyeye yaklaştıracak istihlâk meylini araştırmıştır. Diğer taraftan Lange'nin modeli statik bu karakter arzietmekte ve devamlılık arzeden gelir artış prosesünü izaha yeterli bulunmamaktadır. Lange sisteminin çalışabilmesi için fleksibl bu kapital koefisyanına ihtiyaç vardır. Zira yatırımlar faiz haddindeki düşüşlerle teşvik edildiği takdirde sermaye entansitesini artıran metodlarına ihtiyaç görülür «Deepening of Capital» yatırımlar istihlâk harcamalarındaki artışla teşvik edildikleri takdirde yatırımlarda genişliğine bir artış (widening of capital) lüzumludur.

Optimal istihlâk meyli etrafında du güne kadar serdedilen mütalâalar, istihlâk meyli ile seküler gelir artışı arasındaki münasebetleri izaha yeterli görmediğimiz cihetle meseleyi daha yakın tarihlerin iktisat bilgisinin yardımı ve onun tahlil vasıtaları ile ele almayı münasip bulduk.

Müteakip sahifelerde bu noksanı telâfi gayesini güden bir model arzedeceğiz.

VII.

OPTİMAL İSTİKLÂK MEYLI VE SEKÜLER GELİŞME

Modelimiz reel iktisadî münasebetler üzerine kurulacaktır. Bu sebeple :

I — Para arzının, iktisadî hayatın gidişine uyan, şayanı arzu bir elastikiyete sahip olduğu farzedilmiştir.

II — Umumî fiat seviyesi sabittir ve nispi fiat değışmeleri yoktur.

III — Ekonomide bir para illuziyonu mevcut değildir. Gerek müteşebbisler ve gerek müstehlikler hali hazırın ve geleceğın reel iktisadî tablosunu tam bir berraklıkla görebilmektedirler.

IV — Yatırımlar tamamen uyarılmış (induced) bir karaktere sahiptir; otonom yatırım yoktur.

Uzun bir devre nazara alındığı takdirde bütün yatırımların uyarılmış bir karaktere sahip bulunacağı bazı iktisadçılar, bu meyanda Harrod tarafından ileri sürülmüştür. Uzunca bir devre için bunun doğru olabileceğini kabul ederek ele aldığımız ekonomideki bütün yatırımların uyarılmış bir karaktere sahip bulunduğunu farzedeceğiz.

V — Gelir artışı ile bunu meydana getirmek için gerekli yatırım artışı arasındaki nispet sabittir. Teknik terimle, marjinal kapital Koefisyanı değışmeyen bir kıymete sahip bulunmaktadır.

İstihlâk Meyli İle İlgili Faraziyeler :

1 — İstihlâk harcamaları reel gelirin fonksiyonudur. Bu münasebet aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

$$C = f (Y)$$

C istihlâk harcamalarını, f istihlâk meylini, Y gelir seviyesini gösterir.

İstihlâk harcamalarını reel gelirin fonksiyonu olarak kabul ettiğimiz cihetle, istihlâk hacmini tâyin eden âmilleri umumiyetle ele alındığı gibi

$C = f (Y \text{ i. } A)$ denklemi ile göstermiyeceğiz. (Buradaki faiz haddini, A ise nakit depolarının reel kıymetini gösterir.) Çünkü faiz haddin ve nakit depolarının reel kıymetindeki değişmelerin istihlâk meyli üzerinde bir tesire sahip bulunmadığı kabul edilmiştir. Bu sebeple modelimizde Pigou tesiri (Pigou - effect) ve Lerner tesiri (Lerner effect) (*) yoktur.

Bu faraziyelere ilâveten âmme sektörünün vergileme ve harcama fonksiyonuna sahip bulunmadığını kabul ettiğimiz veya bu sektörün istihlâk ve yatırım harcamalarını ayrıca ele almadığımız takdirde millî gelir, yatırım ve istihlâk harcamalarının toplamına eşittir. Bunu aşağıdaki denklemde şöyle gösterebiliriz.

$$Y = C + I$$

Y millî gelir seviyesini, I yatırım harcamalarını, C istihlâk harcamalarını göstermektedir. Böyle bir ekonomide gelir artışı istihlâk ve yatırım harcamalarındaki artış haddine bağlıdır.

İstihlâk harcamalarının zaman dahilindeki artışını $\frac{a c}{a t}$ ve yatırım

(*) Pigou tesiri (Pigou effect) fleksibl bir fiyat mekanizmasına ve miktarı değişmeyen nakit depolarının mevcudiyetine istinad eder. Nakit depolarının nominal kıymetinde bir değişme olmaksızın umumî fiyat seviyesinin düşmesi bu depoların reel kıymetini artırır. Nakit depolarının reel kıymetinin artması muayyen bir gelir seviyesine tekabül eden istihlâk hacmini çoğaltmak suretiyle istihlâk meylini yükseltir.

Lerner tesiri (Lerner effect) ne gelince. Burada Pigou modelinde ele alınan otomatik bir mekanizma mevcut değildir. Likit kıymetler de nominal bir artış bahis mevzuudur. Bu suretle likidite istekleri itibariyle işba haline gelen müstehlikler istihlâk harcamalarını artırmak suretiyle istihlâk meylini yükseltirler.

harcamalarının zaman dahilindeki artışını $\frac{aI}{at}$ ile gösterirsek zaman

dahilinde gelir artışı $\frac{aY}{at}$, istihlâk ve yatırım artışı toplamına eşit olur.

$$\frac{aY}{at} = \frac{aC}{at} + \frac{aI}{at}$$

Burada aY , aC ve aI sırası ile gelir, istihlâk ve yatırım artışını göstermektedir. at ise bu değişmelerin vuku bulunduğu zamanı gösterir.

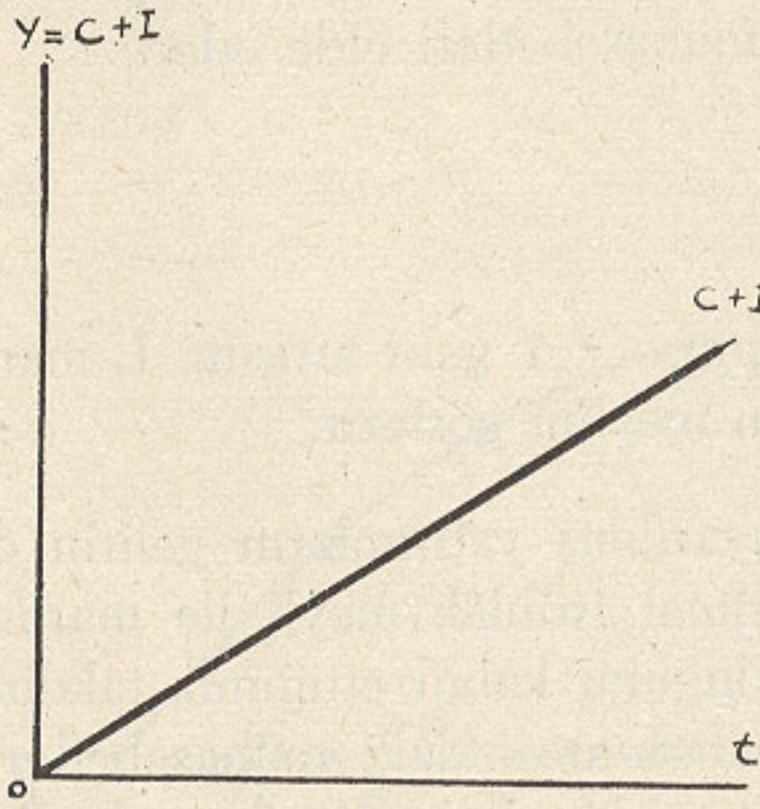

Diagram : 5

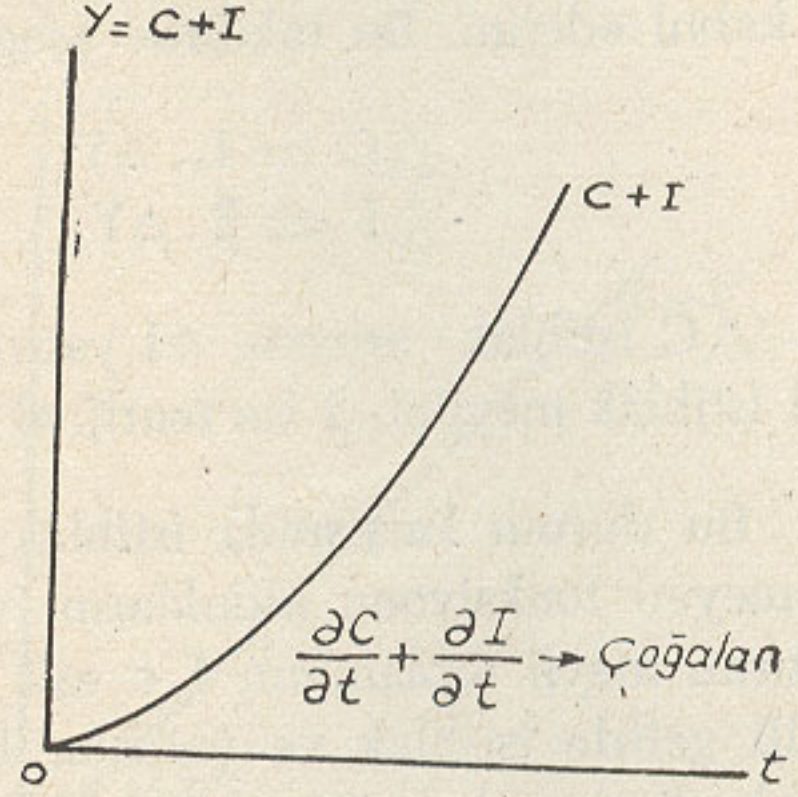

Diagram : 6

Yukarıda işaret olunan münasebetler 5 numaralı diagram da gösterilmiştir. Bu diagramda düzey eksen zaman birimlerini, dikey eksen ise istihlâk ve yatırım harcamalarından tereküp eden millî gelir seviyesini gösterir. 5 numaralı diagram da istihlâk ve gelir artışını gösteren $(1+c)$ eğrisi O başlangıç noktasından (Origin) geçtiği ve doğrusal (linear) bir fonksiyonu ifade ettiği cihetle muayyen bir zaman birimi zarfında meydana gelen gelir artışı miktarı sabit kalır.

$$\frac{aC}{at} + \frac{aI}{at} \text{ Sabit.}$$

Diğer taraftan 6 ve 7 numaralı diagramlarda zaman dahilinde gelir artışı değişen bir karakter arzeder.

6 numaralı diagramda $(C+I)$ eğrisinin şekli yukarı istikamette bükey-doğrusal (curvilinear) bir fonksiyona delalet ettiğinden muayyen bir zaman birimi zarfında meydana gelen gelir miktarı devamlı olarak artar. Buna mukabil 7 numaralı diagramda $(C+I)$ eğrisi aşağı istikamette

bükey - doğrusal bir fonksiyon'a delalet ettiğinden muayyen bir zaman birimine isabet eden gelir artışı gittikçe azalır.

Bu üç diagram (5, 6, 7 sayılı diagramlar) gelir artışında istihlâk harcamalarının rolünü göstermekle beraber gelir - istihlâk münasebetlerinde bir çok noktaları karanlıkta bırakır. Mevzuu daha büyük bir berraklıkla görebilmek için millî gelir seviyesi ile istihlâk ve yatırım arasındaki münasebetleri başka bir yönden tetkik etmek gerekir.

Yazımızın baş tarafında işaret olunduğu gibi millî gelir yatırım ve istihlâk harcamalarından teşekkül eder. Yani $Y = I + C$ dir. Şimdi istihlâk ve yatırım harcamalarının millî gelirdeki değişmeleri takip ettiğini kabul edelim. Bu takdirde aşağıdaki münasebetleri elde ederiz :

$$\Delta C = L \cdot \Delta Y$$

$$\Delta I = \beta \cdot \Delta Y$$

ΔC istihlâk artışını, ΔI yatırım artışını, ΔY gelir artışını, L marjinal istihlâk meylini, β ise marjinal yatırım meylini gösterir.

Bu durum karşısında istihlâk ve uyarılmış yatırımların gelirin değişmeyen fonksiyonu olduklarını ve marjinal istihlâk meyli ile marjinal yatırım meyli toplamının 1 e eşit bulunduğunu kabul ettiğimiz takdirde millî gelirle istihlâk ve yatırım harcamaları arasındaki münasebetler 8 sayılı diagramda, gösterilen bir hususiyete sahip bulunur. 8 sayılı diagramın tetkikinden anlaşılacağı vechile gelirin her seviyesinde millî gelir istihlâk ve yatırım harcamalarının toplamına eşittir. Diğer bir ifade ile millî gelir ile istihlâk ve yatırım arasındaki münasebeti gösteren eğri 45° eğrisinin tam üstünden geçmekte ve doğrusal (linear) bir fonksiyonu ifade etmektedir. Böyle bir neticenin meydana gelebilmesi için bazı peşin şartların mevcudiyetine ihtiyaç vardır. Bu şartları şöylece sıralayabiliriz.

(i) — İddihar fonksiyonu sıfır kıymetine sahip bulunmalıdır. Diğer bir ifade ile nakdî gelirin (para ile ifade olunan milli gelirin) tamamı istihlâk ve yatırım harcamalarına tahsis olunmalıdır. Böylece gelir akımında iddihar dolayısıyla bir açık meydana gelmeyecektir.

(ii) — İstihlâk ile tasarruf arasında sabit bir nispet bulunmalı ve bu nispet değişmemelidir. Bunu tamamlamak üzere gelirin her seviyesinde yatırımların tasarrufa eşit bulunduğunu kabul etmek icabeder. Böylece istihlâk ve yatırım doğrusal fonksiyonlara sahip bulunurlar ve aralarındaki nispet değişmez. Yukarıda saydığımız şartlardan ikincisinin tahakkuku için :

a — İşletme cesameti ne olursa olsun prodüktivite sabit kalmalıdır.

b — Çeşitli endüstrilerin gelişmesi dolayısıyla endüstriler arasındaki münasebetlerden doğan işletme dışı tasarrufların çoğalıp azalması ile ilgili olan bir prodüktivite değişmesi meydana gelmemelidir.

c — İstihsal artışı karşısında randıman azalmamalıdır.

d — Teknik terakkiler, istihlâk faaliyetlerinde kapital entansitesini artıran veya azaltan bir tesire sahip bulunmamalıdır.

a, b, c, d şıklarında zikrolunan hususların tahakkuku halinde birinci derecede homojen ve doğrusal (linear) bir istihlâk fonksiyonuna sahip bulunuruz. Bu takdirde istihlâk faktörlerini bir, iki, üç misli artırdığımız takdirde istihlâk hacmi de bir, iki, üç misli artar.

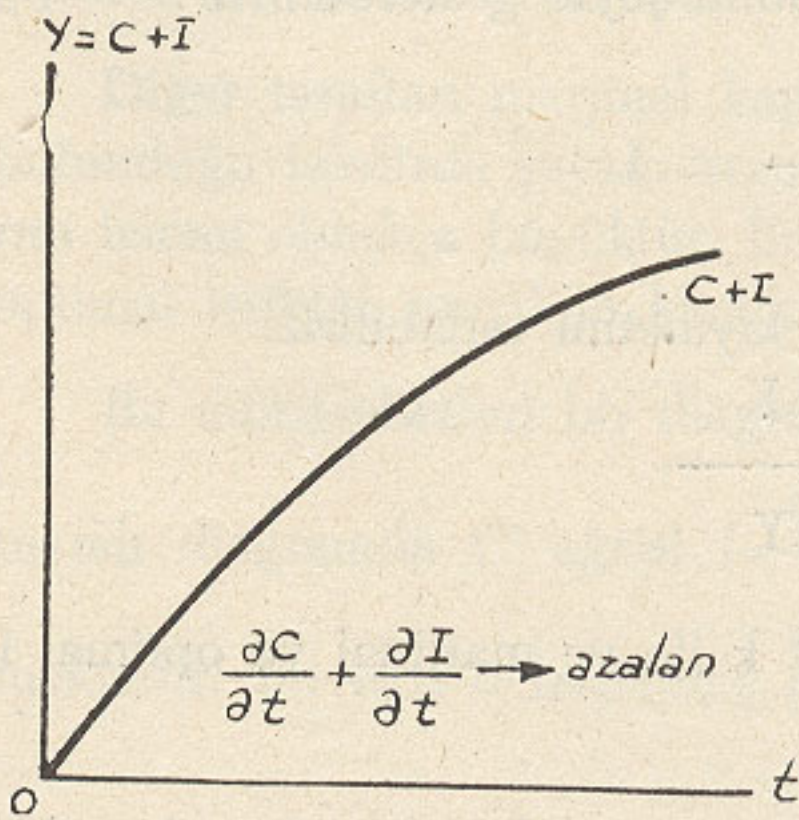

Diagram : 7

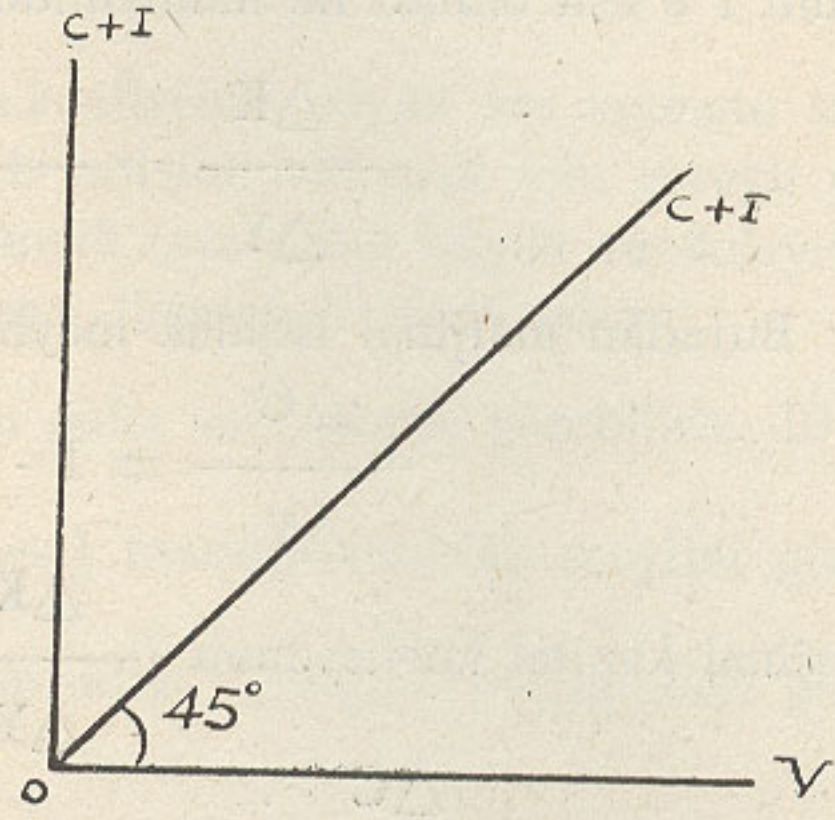

Diagram : 8

Ehemiyyeti dolayısıyla istihlâk fonksiyonu içinde yalnız kapitalin durumunu ele alalım. İstihlâk artışını sağlamak için, diğer faktörler yanında kapital'e de ihtiyaç vardır. İstihlâk artış ile bunun gerektirdiği kapital artışı arasındaki münasebeti marjinal kapital koefisyanı tâyin eder. Marjinal kapital koefisyanı istihlâli bir birim artırmak için gerekli sermaye artışının miktarını tâyin eder. Bu münasebeti 9 numaralı diagramda görebiliriz. Burada dikey eksen (K) kapital stoklarını, düzey eksen (Y) ise gelir seviyesini gösterir. k eğrisinin eğimi marjinal kapital koefisyanını tâyin eder. k eğrisi üzerinde alınan herhangi bir noktanın, faraza Q noktasındaki açının tanjant, marjinal kapital koefisyanını verir. Böylece

tang Q = $\frac{\Delta K}{\Delta Y}$ dir. k eğrisi O başlangıç noktasından (origin) geçti-

ğinden marjinal ve ortalama kapital koefisyanları gelirin her seviyesinde yek diğerine eşittirler. Yani

$$\frac{K}{Y} = \frac{\Delta K}{\Delta Y} \text{ dir.}$$

$\frac{K}{Y}$ ortalama kapital koefisyonunu, $\frac{\Delta K}{\Delta Y}$ de marjinal kapital koefisyonunu göstermektedir.

Bütün bunların manası nedir. İktisadî münasebetler nazara alındığı zaman neyi ifade eder? Marjinal ve ortalama kapital koefisyonunun müşavi olması gelirin her seviyesinde gelir hacmi ile kapital stokları arasında sabit bir nispet bulunduğunu ifade eder. Bu şartlar altında devamlı gelir artışı marjinal istihlâk meyli ile marjinal kapital koefisyonu toplamının 1 e eşit olması ile mümkündür. Bunu şöyle gösterebiliriz :

$$\frac{\Delta K}{\Delta Y} + \frac{\Delta C}{\Delta Y} = 1$$

Buradan marjinal istihlâk meylinin kıymetini bulabiliriz.

$$\frac{\Delta C}{\Delta Y} = 1 - \frac{\Delta K}{\Delta Y}$$

marjinal kapital koefisyonunu ($\frac{\Delta K}{\Delta Y}$) k ile ve marjinal ve optimal istihlâk meylini ($\frac{\Delta C}{\Delta Y}$) C ile gösterelim. Bu takdirde optimal istihlâk meyli aşağıdaki denklemle ifade olunabilir.

$$C = 1 - k$$

Bu denklemin ifade ettiği mânayı tetkik edelim. Denklemin tetkikinden anlaşılacağı veçhile, marjinal kapital koefisyonu büyük olduğu nispette optimal istihlâk meyli küçük; marjinal kapital koefisyonu küçük olduğu nispette optimal istihlâk meyli büyük olmalıdır. Optimum istihlâk meylinin ne derecede büyük veya küçük olacağını

a - C' = 1 - K' denklemi

b - arzulanan gelişme hızı

tâyin eder.

Ekonomide muayyen bir gelişme hızı tesis ve idame olunmak arzu edildiği takdirde optimal istihlâk meylini C' = 1 - K' formülü yalnız başına tâyin eder. Bunun sebebi oldukça açıktır. Marjinal kapital koefisyonunun düşük bir kıymete sahip bulunması halinde reel gelirden istenilen bir artışı sağlamak için gerekli kapital miktarı ve dolayısıyla yatırım

artışı küçüktür. Diğer bir ifade ile, marjinal kapital koefisyonunun küçük olması halinde yatırımların her biriminin reel gelir'e yaptığı ilâvenin nispeti artar. Böylece nispeten az bir yatırımla arzulanan gelir artışı sağlanmış olur. Bu, muayyen bir gelir artışını meydana getirmek için ihtiyaç hissedilen tasarruf'un az olabileceğini ifade eder. Aradaki farkın yani arzulanan gelir seviyesi ile yatırım harcamaları arasındaki farkın istihlâk harcamalarındaki artışla telâfi olunması icabeder. Bu şartlar altında az bir yatırım artışı (marjinal kapital koefisyonunun küçüklüğü dolayısıyla) daha büyük bir gelir artışına sebep olur. Zira marjinal istihlâk meylinin büyümesi dolayısıyla katsayının (multiplier) kıymeti artmıştır. Bu suretle yatırımların istihlâk kapasitesini artıran ve gelir yaratan cep-heleri arasındaki denklik istihlâk meylinin ve dolayısıyla katsayının değişmesi ile teessüs etmiş olur.

Diğer taraftan marjinal kapital koefisyonu büyük bir kıymete sahip bulunduğu takdirde şayanı arzu gelir artışını sağlamak için gerekli yatırım hacmi oldukça büyüktür. Bu, gerekli tasarrufun büyük ve dolayısıyla optimal istihlâk meylinin küçük olması lüzumunu ifade eder.

Bu münasabetleri bir diagramda daha açık olarak görebiliriz. 10 numaralı diagramda C' eğrisi $\left(\frac{\Delta C}{\Delta K}\right)$ marjinal istihlâk meylini göstermektedir. Bu eğri o başlangıç noktasından (origin) geçtiğinden gelirin

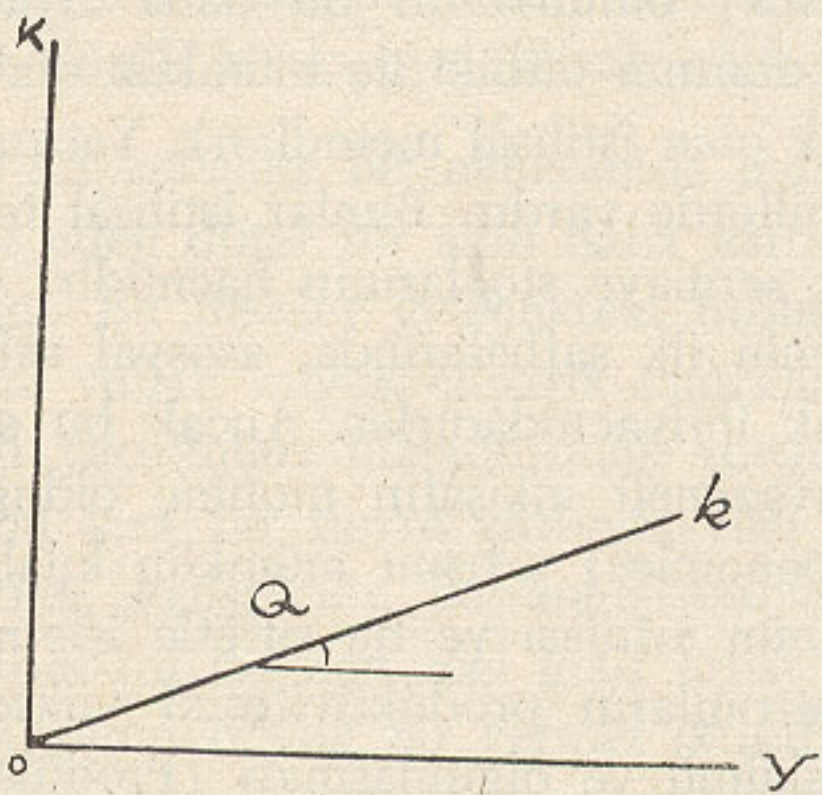

Diagram : 9

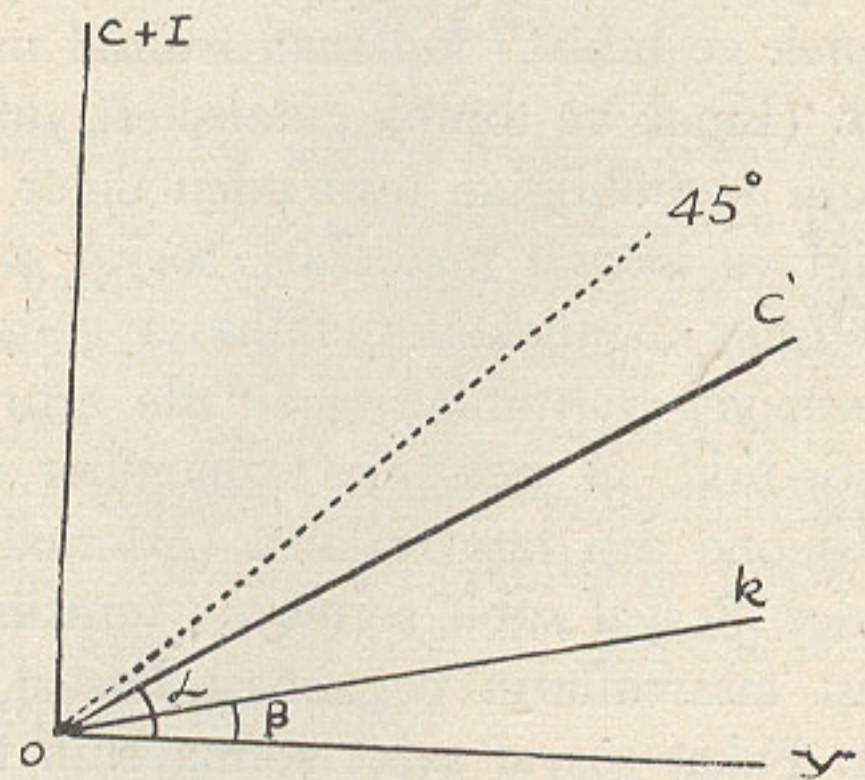

Diagram : 10

her seviyesinde marjinal ve ortalama istihlâk meyilleri müsavidir. K' eğrisi $\left(\frac{\Delta K}{\Delta Y}\right)$ ise marjinal kapital koefisyanını gösterir. Bu eğri marji-

nal ve kapital Koefisyanlarının eşitliğini gösterir. Burada C' ve K' eğri-
 leri o şekilde çizilmiştir ki $\frac{\Delta C}{\Delta Y}$ ve $\frac{\Delta K}{\Delta Y}$ toplamı 1 e eşittir. Bunu
 diagram tekniği ile ifade edersek C' eğrisinin OY eksenine nispeten (O)
 noktasındaki açısı «T» ile K' eğrisinin OY eksenine nispeten (O) nokta-
 sındaki açısının «B» toplamı 45° dir. Yani

$$\begin{array}{c} \text{açısı} \quad \text{açısı} \\ L + \beta = 45^\circ \end{array}$$

Bu gelirin her seviyesinde millî istihşâlin mecmu harcamaya eşit ol-
 duğunu ve böylece sabit bir gelişme haddi ile kabili telif hareket halin-
 deki bir muvazenenin mevcudiyetini ifade eder.

VIII.

MODELİMİZİN AZ GELİŞMİŞ MEMLEKETLERE TATBİKİ VE BUNDAN DOĞAN NETİCELERİ

Az gelişmiş ülkeler fertlerin veya hükümetlerin kıymet hükümlerine
 göre taayyün eden şayanı arzu bir gelişme haddine ve bir gelişme hızı-
 na sahiptirler denilebilir.

Böyle bir gelişme hızının ve gelişme haddinin tâyininde o ülkenin
 sahip bulunduğu tabiî kaynakların ve çalışma gücü; mevcut sermaye
 stokları büyük bir rol oynar. Tabiî kaynakları itibariyle zengin, iş gücü-
 nün bol bulunduğu ekonomilerde marjinal kapital koefisyanı düşük
 (kapitalin marjinal prodüktivitesi yüksek) bulunabilir. Bu daha ziyade
 emek ve tabiat'ı kullanan istihşâl metodlarının tatbiki ile mümkün olabi-
 lir. (Emek ve toprak entansitesi yüksek olan istihşâl metodları). Yatırım-
 ların verimliliğine tesir eden diğer âmillerde vardır. Bunlar istihşâl tek-
 niği ve istihşâl metodları, sosyal sabit sermaye stoklarının hacmidir. Az
 gelişmiş memleketler, bilhassa gelişmenin ilk safhalarında, «sosyal sabit
 sermaye» yatırımların, sür'atle artırmak ihtiyacındadırlar. Ancak bu su-
 rettedirki, az gelişmiş ekonomiler muvazeneli inkişafın muhtaç olduğu
 «İşletme dışı tasarrufların (external economies) artışını mümkün kılabi-
 lirler. Sosyal sabit sermaye terekümünün artması ve bu suretle işletme
 dışı tasarrufların çoğalması hususî yatırımların prodüktivitesini yüksel-
 tir. Fakat sosyal sabit sermayenin terakümü ve olgunlaşması (Prodükti-
 vite artışına vesile olarak tesirleri yaratması) uzunca bir zamana müte-
 vakkıf bulunduğundan, başlangıçta marjinal kapital koefisyanı büyük
 ve dolayısıyla mecmu yatırımın ortalama prodüktivitesi düşüktür. Bu se-
 beple iktisadî inkişafın ilk safhalarında bulunan ekonomilerde arzula-
 nan gelişme haddinin tesir ve idamesi için gerekli «Optimal istihlâk
 meyli» oldukça düşüktür. Diğer bir ifade ile gelişmenin ilk safhalarında

bulunan ekonomiler istihlâki kısmak ve bu yoldan tasarruf haddini oldukça yüksek tutmak zorundadırlar. Fakat zamanla sosyal sabit sermaye stokları kâti bir seviyeye yükselip hususî yatırımların verimliliğini (Prodüktivitesini) artırmaya başladığı andan itibaren marjinal kapital koefisyanı düşeceğinden muayyen bir gelir artışı hızını idameye yeterli optimal istihlâk meyli yükselebilir. Bu şartlar altında optimal istihlâk meyli seküler bir yükseliş trendine sahip bulunabilir. Bu yükseliş marjinal kapital koefisyanının düşüşüne (veya yatırımların prodüktivitesinin artışı-na) muvazi olmak üzere meydana gelir.

Modelimizde ekonomilerin şayanı arzu ve şayanı tahammül bir gelişme hızına sahip bulduklarını kabul ediyoruz. Ekonomiler muayyen bir gelişme hızının gerektirdiği feragat ve gayreti şarta amadedirler. Bu hız daha az bir gayret ve feragatle sağlanabildiği takdirde istihlâk meylinin artması tabii bir netice kabul olunmaktadır. Böyle bir gelişme hızının tahakkuk ve idamesinde marjinal kapital koefisyanının kıymeti büyük bir role sahiptir. Gelişmenin ilk safhalarında bulunan ekonomilerde marjinal kapital koefisyanının kıymetine tesir eden iki âmil vardır: i - Kapitalden gayri istihlâk faktörlerinin arzı; ii - Sosyal sabit sermaye terakümü isteği.

Az gelişmiş bir ekonomide ya emek bol (Orta Doğu memleketleri, Hindistan, Çin gibi) veya tabii kaynaklar mebzuldur (Güney Amerika memleketleri, Yeni Zelanda ve Avusturalya gibi.) Bu şartlar altında bu mebzul faktörleri daha büyük ve kıt olan kapitali daha küçük nispette kullanan istihlâk metodları bulunabilir. Neticede marjinal kapital koefisyanı düşük bir kıymet iktisab edebilir.

Az gelişmiş bir ekonomide marjinal kapital koefisyanının kıymetine tesir eden diğer bir âmil daha vardır. Sosyal sabit sermaye terakümü ihtiyacı. Bu ülkeler gelecekteki hususî yatırımların verimliliğini artırmak üzere yollar, büyük elektrik santralleri ve enerji merkezleri tesisi için gerekli yatırımları hızlandırmak zorundadırlar. Sosyal sabit sermaye terakümü kısa bir devre zarfında reel gelir artışına hizmette bulunmıyacağından, gelişmenin başlangıç safhasında bulunan ekonomilerde büyük yatırımlara rağmen reel gelir artışı zaif olabilir. Bu marjinal kapital koefisyanının büyük bir kıymet iktisab ettiğini ifade eder.

Yukarıda işaret ettiğimiz hususları göz önünde bulundurarak az gelişmiş bir ekonomide marjinal kapital koefisyanını ve dolayısıyla optimal istihlâk meylini tâyin eden âmilleri şöylece sıralayabiliriz.

- i - Tabii kaynakların zenginliği ve çalışabilenlerin miktarı.
- ii - Tabii kaynaklar ve emek ile kapital arasındaki ikame imkânla-

ri. Diğer bir ifade ile faktörler arasındaki marjinal ikame haddindeki değişimleri gösteren «Müsavi - istihsâl» (iso - product) eğrilerinin şekli.

iii - Carî istihsâl tekniği, emeğin vasıflılık derecesi, istihsâlin organizasyonu ve istihsâl metodları.

iv - Sosyal sabit sermaye terakümü isteği,

v - Arzulanan gelişme hızı.

Az gelişmiş bir ekonomi de tabii kaynaklar bol, çalışabileceklerin miktarı fazla, istihsâl faktörleri arasındaki ikame elastikiyeti büyük, sosyal sabit sermaye terakümü isteği zayıf ve arzulanan gelişme hızı düşük bulunduğu nispette optimal istihlâk meylî büyük olur. Böyle bir ekonomi gelişmenin ta başında oldukça yüksek bir istihlâk meylîne sahip bulunabilir.

Tabii kaynakların zayıf, iş gücünün az olduğu veya faktörler arasındaki ikame imkânlarının gayri kâfi bulunduğu ekonomiler sür'atli bir sermaye terakümüne muhtaçtırlar. Bu gibi ekonomilerde, yukardaki şartlara ilâveten, sosyal sabit sermaye terakümü isteği kuvvetli ve arzulanan gelişme hızı büyük olduğu takdirde optimal istihlâk meylînin oldukça düşük bir kıymete sahip olması iktiza eder.

IX.

OPTİMAL İSTİHLÂK MEYLİ MESELESİNİN DİĞER BİR CEPHEDEN TETKİKİ

Modern gelişme teorilerinde umumiyetle kabul edildiği gibi iktisadî gelişme haddi (a) marjinal tasarruf meylî ve marjinal kapital koefisyanına bağlıdır. Bu münasebeti aşağıdaki basit bir denlemde gösterebiliriz:

$$r = \frac{\Delta S}{\Delta Y} \cdot \frac{I}{\frac{\Delta K}{\Delta Y}}$$

Burada r iktisadî gelişme haddini, $\frac{\Delta S}{\Delta Y}$ marjinal tasarruf meylî-

ni, $\frac{\Delta K}{\Delta Y}$ marjinal kapital koefisyanını göstermektedir. Denklemin ya-

kinen tatbiki sonunda anlaşılacağı veçhile marjinal tasarruf meylî büyük, marjinal kapital koefisyanı düşük olduğu nispette gelişme haddi (r) büyük olur. Gelişmenin bu esas prensipleri çerçevesinde bir ekonominin muvazeneli olarak inkişafı için fiilî gelişme haddinin marjinal tasarruf

meyli ve marjinal kapital koefisyanı ile tâyin olunan kıymetlere uyması gereklidir.

Yukarıdaki basit gelişme modelinde istihşâl âmili olarak yalnız sermaye ele alınmış ve sermaye ile birlikte istihşâle iştiraki gerekli bulunan diğer istihşâl faktörleri mütalâa edilmemiştir. Halbuki muayyen miktarda istihşâli meydana getirebilmek için, sermayenin yanında emek ve tabiat unsurlarına da ihtiyaç vardır.

İstihşâl faktörleri değişen veya sabit nispetler dahilinde istihşâle iştirak ederler. İstihşâl faktörleri sabit nispetler dahilinde istihşâle iştirak ettikleri takdirde «İstihşâl koefisyanı» sabittir. İstihşâl koefisyanının sabit bulunması halinde devamlı gelişmenin sağlanması için istihşâl faktörleri istihşâl koefisyanının gerektirdiği nispetler dahilinde artmalıdırlar. Aksi halde devamlı gelişme imkânsız kılınmış olur. Bu peşin malûmattan sonra tasarruf meyli bir hayli yüksek bulunan bir ekonomi ele alalım. Böyle bir ekonomide «Potansiyel gelişme haddi» bir hayli büyüktür ve hareket halindeki muvazenenin idamesi hızlı bir gelişmeyi icabettirir. Nüfus artışı ve tabiî kaynakların çoğalışı potansiyel gelişme temposuna uymadığı takdirde fiilî gelir artışı yavaşlar ve bir durgunluk meydana gelir. Diğer taraftan tasarruf meyli düşük bulunduğu takdirde potansiyel gelişme hızı zayıftır. Tabiî kaynakları bol, nüfus artışı kuvvetli olan ekonomilerde tasarruf meyli küçük bulunduğu takdirde ya geniş bir işsiz kütle meydana gelir veya tabiî kaynaklardan kâfi derecede istifade olunamaz.

Bu iki misal gösteriyorki tasarruf haddi ve dolayısıyla istihlâk meyli tabiî kaynaklar ve nüfus artışı haddi ile tâyin olunan optimal bir kıymete sahiptir. (*)

İstihlâk meyli bu optimal kıymetin üstüne çıktığı zaman tasarruf azalacağından gelişme hızı yavaşlayacak ve gelir artışı nüfus çoğalışına ve tabiî kaynaklar arzındaki artışa ayak uyduramayacaktır. Bunun neticesinde ekonomide büyük bir işsiz kütle veya kullanılmayan tabiî kaynaklar mevcut bulunur. Diğer taraftan, istihlâk meyli optimal kıymetin altına düştüğü zaman tasarruf artacağından potansiyel gelişme hızı büyür. Fakat diğer istihşâl faktörleri (emek ve tabiat) arzındaki artış bu tempoya uyamayacağından potansiyel gelişme fiilî gelişmeye inkilâb edemeyecek ve bir durgunluk hali meydana gelecektir.

(*) Burada daha evvelki paragraflarda ele a'dığımızın aksine olmak üzere marjinal kapital koefisyanını değişmez farzediyoruz. Halbuki evvelce marjinal kapital koefisyanının değişmeleri karşısında sabit bir gelişme haddini ve gelişme hızını muhafazaya yeterli istihlâk meylinin ne olması gerektiği araştırılmıştır.

Yukarıda vaz olunan prensipler dahilinde, sükeler gelişme yönünden mütalâa edilmek kaydı ile, optimal istihlâk meylini şöyle tarif edebiliriz. İstihâl koefisyanları değişmemek kaydı ile optimal istihlâk meyli tabii kaynakların ve emek arzının tamamından faydalanmayı mümkün kılacak kadar küçük (İstihlâk meyli küçük olduğu takdirde tasarruf haddi ve sermaye terakümü büyüktür); emek ve tabii kaynaklar arzındaki artışı aşan bir potansiyel gelişme hızını yaratmayacak kadar büyük olmalıdır. İstihlâk meylinin seküler kıymeti yukarıda tarifini verdiğimiz optimal kıymete uyduğu takdirde ekonomide uzun müddetli bir muvazene mevcuttur.

Yukarıda optimal istihlâk meylinin tarifinde daha evvelce tetkik ettiğimizden farklı olmak üzere şayanı kabul ve şayanı tahammül bir gelişmeyi sağlayacak istihlâk meyli değil, fakat bütün istihsâl vasıtalarından tam faydalanmayı mümkün kılacak bir istihlâk meyli ele alınmıştır. Bu ikinci tarif icabı olarak tabii kaynakları bol, nüfus artışı kuvvetli bulunan ekonomilerde istihsâl koefisyanları sabit bulunduğu takdirde muvazeneli gelişme düşük bir istihlâk meyline (Yüksek tasarruf haddi) ihtiyaç gösterir bunun neticesi olarak bu çeşit ekonomiler sür'atle gelişebilir. Diğer tarafta tabii kaynakları itibariyle fakir ve nüfus artışı zaif bulunan ekonomilerde muvazeneli gelişmenin sağlanması için istihlâk meyli oldukça yüksek bir kıymete sahip bulunmalıdır. Bu gibi ekonomilerde seküler gelişme hızı düşüktür.

X.

FLEKSİBL İSTİHSAL KOEFİSYANLARI VE DEĞİŞEN «OPTİMAL İSTİHLÂK MEYLİ»

Yukarıdaki tahlillerimizde istihsâl koefisyanlarının sabit kaldıkları kabul olunmuştur. Bunun neticesi olarak istihsâl faktörleri arasında ikame imkânları mevcut değildi; Çünkü marjinal ikame haddi sifıra eşit bulunuyordu.

Bu faraziyeden vazgeçerek realiteye biraz daha yaklaştığımız takdirde istihsâl faktörleri arasında - az veya çok bir ikame imkânının mevcut olduğunu görürüz. Bu takdirde istihsâl koefisyanları sabit değil, fleksibldir.

İstihsâl koefisyanları fleksibl olduğu takdirde optimal istihlâk meylinin tâyininde ferdî ve sosyal kıymet hükümleri daha büyük bir role sahip olur. Zira istihsâl koefisyanları sabit bulunan ekonomilerde tabii kaynakların hacmi ve nüfus artışı ile taayyün eden muvazeneli gelişme haddinin tahakkukunu mümkün kılacak muayyen bir istihlâk meyli vardır. İstihlâk meylinin bu muayyen (optimal) kıymetten farklı bulunma-

sı ekonomide muvazenesizliğe yol açar. Bu sebeple, böyle bir ekonomi muvazene ile muvazenesizlik arasında bir seçim yapmak durumundadır. Halbuki istihşâl koefisyanları fleksibl olduğu takdirde (Tabiî kaynaklar arzındaki artış ve nüfus çoğalışı ne olursa olsun). Farklı istihlâk meyilleri ile muvazeneli gelişmenin telifi kabil olur. İstihşâl koefisyanları fleksibl bulunduğu takdirde muhtelif faktör birleşimi (İstihşâl faktörleri arasında istihşâle iştirak nispetinin değışmesi) tarzına uyan bir muvazene mevcut bulunabilir. Diğer bir ifade ile hareket halindeki bir muvazene istihşâl faktörlerinin farklı birleşimi ile ahenkleştirilebilir. Bu şartlar altında tabiî kaynakları mahdut ve nüfus artışı zaif bulunan ekonomiler sermaye entansitesi yüksek olan istihşâl metodlarına müracaat etmek suretiyle muvazeneli gelişmeyi mümkün kılabilirler. Böyle bir ekonominin sür'atli gelişebilmesi için istihlâk meylinin oldukça düşük bulunması gereklidir. Diğer tarafta, tabiî kaynakları itibariyle zengin ve nüfus artışı haddi büyük bulunan ekonomiler kapital yerine emek ve tabiat faktörlerini ikame etmek suretiyle daha yüksek bir «Optimal istihlâk meylî» ne sahip bulunabilirler. Görülüyorki istihşâl koefisyanları fleksibl bulunduğu takdirde muvazeneli gelişme hızını ve bunu sağlayacak istihlâk nispetini tâyin hususunda ekonomiler tercih imkânına sahiptirler. Böyle bir tercih'in yapılmasında arzulanan gelişme hızı ve zaman tercihi (Time preference) büyük bir rol oynar.

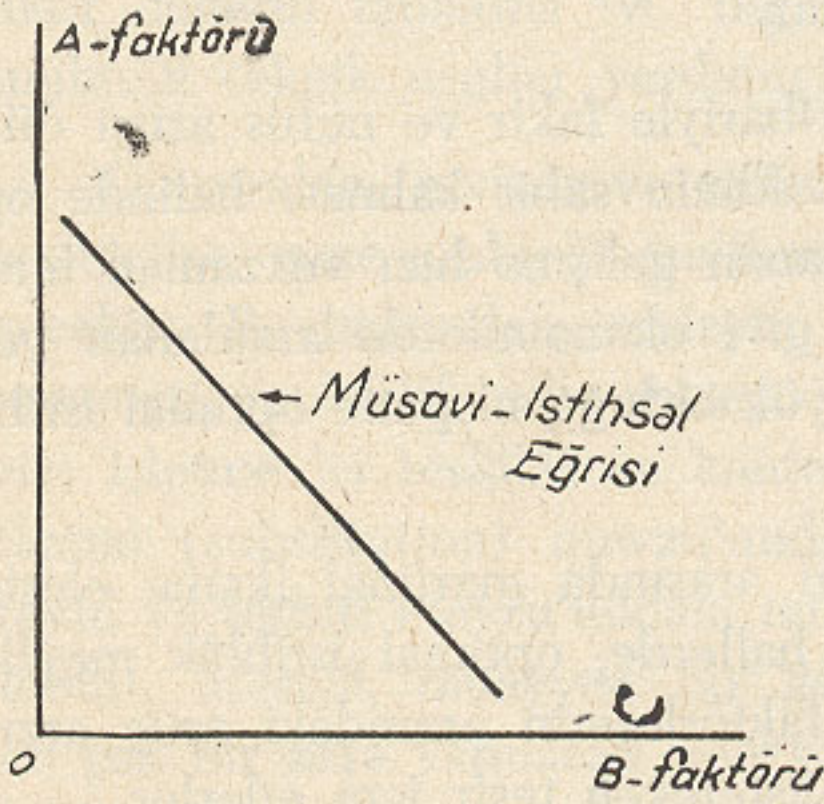

Diagram : 11

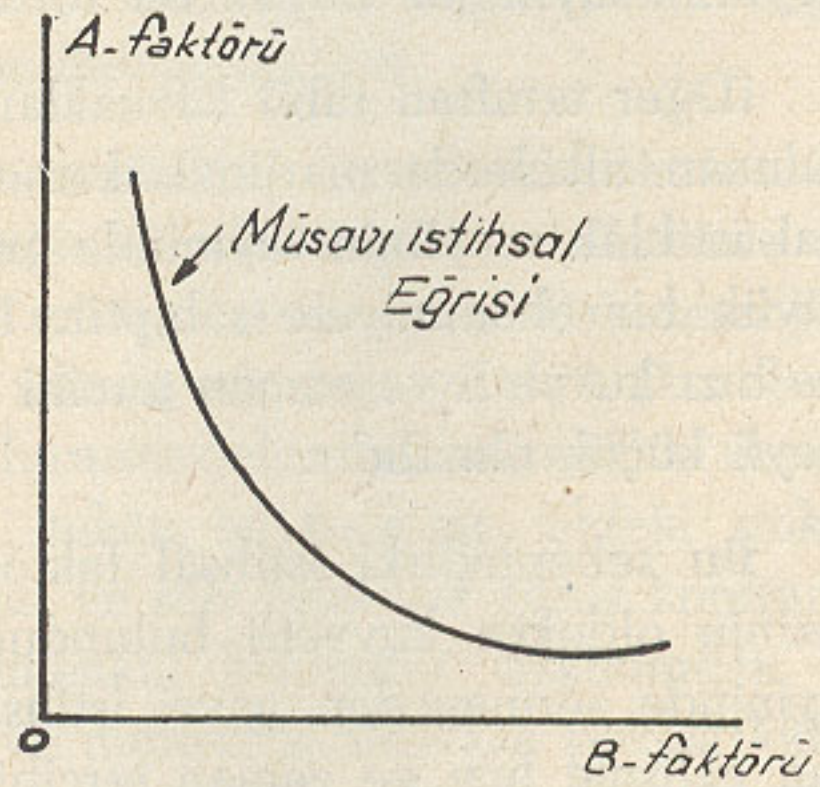

Diagram : 12

Bu malumata istinaden, istihşâl koefisyanlarının fleksibl olması halinde, optimal istihlâk meylini tâyin eden dört mühim âmil zikredebiliriz :

- i - Tabiî kaynakların zenginliği, nüfus artışı;
- ii - İstihşâl faktörleri arasındaki ikame imkânları. Teknik terimle,

faktörler arasındaki marjinal ikame haddindeki değişimleri gösteren müsavı istihşâl eğrilerinin (İso - Product curve veya İsoquant'lar) meyli ve durumları;

iii - Cemiyetce arzulanan gelişme hızı

iv - Zaman tercihi (Time preference),

Eğer müsavı - istihşâl eğrileri soldan sağa doğru inen düz bir çizgi ile gösterilmekte iseler (Diagram 11 de olduğu gibi) marjinal ikame haddi sabittir ve bir istihşâl faktörü randımanı azaltmaksızın diğeri yerine ilânihaye ikame olunabilir. Bu takdirde emek ve tabii kaynaklar arzındaki artış kuvvetli bulunuyorsa sür'atli bir iktisadî gelişme ile kabili telif istihlâk meyli çok düşük olabilir. (*) Bu şartlar altında emek ve tabii kaynaklar arzındaki artış kuvvetli bulunduğu takdirde sür'atli bir gelişme ile kabili telif optimal istihlâk meyli bir hayli düşük olabilir.

Buna mukabil istihşâl faktörleri arasındaki marjinal ikame haddi zamanla azalmakta ise bir veya iki faktörü diğeri yerine ikame etmek suretiyle istihşâle ilânihaye devam etmek imkânsızdır. Bu yoldan sağlanacak gelir artışının hudutları vardır. Böyle bir ekonomide emek ve tabiat ne kadar bol olursa olsun devamlı iktisadî gelişmenin sağlanması için sermaye terakümüne ve dolayısıyla tasarruf artışına ihtiyaç vardır. Bu şartlar altında arzulanan gelişme hızı ve zaman tercihi optimal istihlâk meylinin tâyininde büyük bir rol oynar.

Eğer taraftan tabii kaynakları itibariyle fakir ve nüfus artışı düşük bulunan ülkelerde marjinal ikame haddinin sabit kalması halinde optimal istihlâk meylinin tâyininde arzulanan gelişme hızı ve zaman tercihi büyük bir ehemmiyete sahiptir. Bu gibi ekonomilerde arzulanan gelişme hızı kuvvetli ve zaman tercihi büyük olduğu nispette optimal istihlâk meyli küçük olmalıdır.

Bu sebepledirki istihşâl faktörleri arasında marjinal ikame elastikiyetinin oldukça kuvvetli bulunduğu hallerde, optimal istihlâk meylinin tâyininde sermayeden gayri istihşâl faktörlerinin arzındaki artış arzulanan gelişme hızı ve zaman tercihi müştereken tesir icra ederler.

(*) Yukarıda zikredilen hâl, yani istihşâl faktörleri arasında marjinal ikame haddinin sabit olması hali realitede rastlanmayacak bir durumdur. Hakikatte bir istihşâl faktörü randımanı azaltmaksızın diğeri yerine ikame olunamaz. Diğer bir ifade ile bir faktör diğeri yerine ikame olunmakta devam edildiği takdirde marjinal prodüktivitesi düşer ve marjinal ikame haddi azalır.